

Maddenin TDV İslâm Ansiklopedisi'ndeki güncel adresi: islamansiklopedisi.org.tr/osman-i

OSMAN I

عثمان

(ö. 724/1324)

Osmanlı Devleti'nin ve hânedanının kurucusu (1302-1324).

Müellif: **HALİL İNALCIK**

İlk Osmanlı kaynaklarına göre Anadolu'ya gelen bir Türkmen boyuna mensup olup Söğüt uç (uc) bölgesine yerleşen Ertuğrul Gazi'nin oğludur. İbn Battûta adını Osmancuk şeklinde de verir. Ailenin menşei ve şeceresi kaynaklarda farklı şekillerde kayıtlıdır. Osman'ın babası Ertuğrul'a bağlı aşiretin Sultanöyüğü (Sultanönü)-Eskişehir bölgesinde sınır (uç) hattının en ileri kesiminde Söğüt'e nasıl ve ne zaman geldiği hakkındaki rivayet belirsizdir ve yanlış hâtıralar içerir. XV. yüzyıl Osmanlı kaynaklarından Neşrî'deki bir kayıttan Ertuğrul'un, aşiretiyle Sürmeli Çukur'a (Aras vadisi) kadar Anadolu ve Azerbaycan'da dolaştıktan sonra gelip Engüri'ye (Ankara) yakın Karacadağ'a indiği anlatılır (bugün Ankara'nın güneyindeki Karacadağ eteğinde tipik bir Türkmen köyü olan Yaraşlı vardır; buranın eski adı Gülşehri'dir; bu dağ üzerinde Karacadağ yaylasında Antikçağ'a ait önemli şehir arkeolojik araştırmalara konu olmuştur). Ertuğrul'un (o zaman "henüz nev-civan", doksan üç yaşında öldü: Neşrî, I, 64, 78) Selçuklu Sultanı Alâeddin'e bir savaşında yardımcı olduğu rivayeti (Âşıkpaşazâde, s. 92-93; Neşrî, I, 62) aslında tarihî bir gerçeğin belirsiz bir hâtırasını yansıtır. Nitekim İznik Laskaris hükümdarlarından III. İoannes Vatatzes döneminde (1222-1254) uç Türkler'ile bilhassa 1225-1231 yılları arasında savaş alevlenmiş, I. Alâeddin Keykubad Bitinya (Bithynia) uç bölgesine gelerek mücadeleye katılmıştır. Bizans kaynakları ve Suriyeli İbn Nazîf kroniği Alâeddin'in seferleri hakkında kesin deliller sağlamaktadır. İbn Nazîf, Sultan Alâeddin'in Vatatzes'e karşı savaşta bazı kaleleri fethettiğini zikreder. Osmanlı rivayetinde (Neşrî, I, 64) Sultan Alâeddin'in Karacahisar'ı fethi hakkındaki bilgi bu çerçevede tarihî bir gerçeklik kazanır. İbn Nazîf'e göre Bizans-Selçuklu mücadelesi Alâeddin'in "büyük kaleleri" fethi üzerine 1227'de başlamış, fakat Vatatzes Selçuk ordusunu bozmuş, savaş kesin bir sonuca ulaşmadan 1229'da devam etmiş, Celâleddin Hârizmşah'ın Selçuklu doğu topraklarını tehdit etmesi (Yassıçimen savaşı, 1230) ve ertesi yıl bir Moğol ordusunun Sivas'a kadar gelmesi üzerine Alâeddin Keykubad barış yapmıştır (1231). Alâeddin'in 622'ye (1225) doğru Ankara uç bölgesine geldiği hakkında kanıtlar mevcuttur. Ona ait Akköprü kitâbesi 619 (1222) tarihini taşır ve Ankara Kalesi'nde Alâeddin'e nisbet edilen bir cami vardır. Alâeddin ayrıca Konya'dan Ankara'ya gelişinde Şereflikoçhisar'da ve Beypazarı'nda camiler yaptırmıştır (622/1225). Ertuğrul'un Sultan Alâeddin ile bu bölgeye geldiği rivayeti Yazıcızâde'nin eserinde yer alır.

Ertuğrul'un Alâeddin Keykubad'a bir savaşta yardımcı olduğu, sultan tarafından kendisine ilkin Karacadağ'da, ardından Söğüt'te yurt verildiği rivayeti, Laskarisler'e karşı savaşların Türkmen toplumu arasında yaşayan bir hâtırası olmalıdır. Karacahisar ilk defa o zaman alınmış, sonra terkedilmiştir (Âşıkpaşazâde, s. 100). Ankara-Eskişehir uç bölgesinden hareket eden Ertuğrul'a en ileri hatta Söğüt'te yurtluk, Domaniç'te (Domalic) yaylak verildiği anlaşılmaktadır. Ertuğrul'un halkı Söğüt'te yerleşmiş olmakla beraber yazın sürüleri Domaniç'e yaylaya götürülüyordu. XIII. yüzyıl ortalarında Sultanöyüğü bölgesinde Türkmenler'in köylerde yerleşip yarı göçebe hayata geçtikleri açıktır (Cacaoğlu vakfiyesi). Diğer Batı Anadolu beyliklerinin kuruluşunda olduğu gibi bu bölgede de halk arasında alp gaziler gazâ akınlarını örgütlemekteydi. Kendisi de bir alp olan Osman'ın gazâ faaliyetine başladığı tarihten (683/1284 Kulaca fethi) önce Eskişehir ucunda durum şöyle idi: Bizans ile sınır Bilecik'te başlıyordu. Sultanöyüğü ile Bilecik arasındaki uç bölgesinde yerli tekfurular Selçuklu sultanını tanıyor ve bölgede yaylak ve kışlakları olan Türkmenler ile barış içinde yaşıyordu (Neşrî, I, 64). Ertuğrul'un merkezi Sultanöyüğü ucunda en ileri hatta Söğüt kasabası idi.

Neşrî'deki rivayete göre (I, 74) Osman gençliğinde babası Ertuğrul ile Söğüt'te oturuyordu. Bu dönemde Osman'ın İtburnu köyünden bir kadınla macerası dolayısıyla anlatılan hikâye tarihî ilginç noktalar içerir (İtburnu köyü Sultanönü tahrir defterlerinde kayıtlıdır; haritalarda Beştaş'a yakın İtburnu köyü Yukarı Söğüt ile Aşağı Söğüt arasında bir köydür). Bu macerada Osman'ın İnönü beyi ile dostluğu, Eskihisar beyi ve Eskişehir beyi ile savaştığı anlatılır. Bu bilgiler 659-679 (1260-1280) yılları arasında bölgedeki siyasî durumu yansıtır. Eskihisar, Eskişehir'e yakın hâkim tepedeki höyük (Şarhöyük) üzerindeydi, höyük Eskiçağ'lardan beri çeşitli kültürlerle sahne olmuştur. Buradaki hisarda bir beyin oturduğu ve Eskişehir beyine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Eskişehir kaplıcalarının bulunduğu İlica karşısında Odunpazarı bayırında müslümanların kurduğu Eski (Yeni) şehir 1260'a doğru Selçuklu-Moğol nâibi Cacaoğlu Nûreddin'in oturduğu yerdi. Cacaoğlu'nun valiliği sırasında Sultanöyüğü bölgesinde Eskişehir oldukça gelişmiş bir yerdi. Vakfedilen köyler arasında Eğriözü, Göçözü, Alıncak, Sevindik, Sarıkavak, Direkli köyleri bölgede Türkmen yerleşmesinin açık bir kanıtıdır. Sonuç olarak Osman Gazi'nin gençliğinde Eskişehir ve etrafında yerleşik hayatın oldukça gelişmiş olduğu söylenebilir. Eskişehir, Eskihisar, İnönü ve Söğüt'te oturan ve birbiriyle rekabet halinde bulunan beyler hakkında Neşrî'deki rivayet (I, 74-76) Cacaoğlu vakfiyesiyle tarihî gerçeklik kazanmaktadır. Ertuğrul'un oğlu Osman bu mücadelede bir taraf olarak görünmektedir. Söğüt'te "Ertuğrul canı için" bir vakıf çiftlik dikkati çeker (Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri, s. 283). Bu resmî kayıt Ertuğrul hakkında en eski belgedir.

Osman'ın ve babası Ertuğrul'un mensup bulunduğu boyun hangisi olduğu konusu tartışmalıdır. Kayı (Kayıg) boyu XI. yüzyılda diğer Oğuz boyları gibi büyük kitleler halinde Anadolu'ya gelmiş ve küçük gruplar halinde ülkenin çeşitli bölgelerine yerleşmiştir (Köprülü, VII/27 [1943], s. 38, 66). Bunu Anadolu'da yer adları haritası kanıtlamaktadır. Osman ailesinin ortaya çıktığı Sultanönü bölgesinde Kayı veya Kayı-ili adıyla köylere rastlanır. Hânedan kuran diğer Türk boyları gibi Osmanlılar Kayı damgasını bir egemenlik sembolü olarak sikkelerinde ve önemli eşyada kullanmışlardır. M. Fuad Köprülü'ye göre Kayılar, Osmanlı Devleti'nin ilk etnik çekirdeğini oluşturmuştur. Osman'ın aşireti hakkında kroniklerde aktarılan bilgiler ve soy ağaçları (jenealojiler) hiçbir tarihî esasa dayanmaz. Kroniklerde genel giriş kısmında efsaneleşmiş birtakım belirsiz iddia ve gelenekler içerdikleri tarihî bilgileri ayırt ederek kullanılmalıdır. Paul Wittek, Osmanlı hânedanının Kayı aşiretiyle ilgisi olmadığı tezini savunur; Osman'ı Oğuz Han'a bağlayan soy kütüğünün hânedan siyaseti etkisiyle II. Murad döneminde ortaya çıktığını vurgular. 1380'lerde küçümseme amacıyla Kadı Burhâneddin, Osman'ın bir kayıkçı oğlu (Kayıg boyu kelimesinden) olduğunu söylemiştir. Timur, Yıldırım Bayezid'e bir mektubunda Osmanlı sultanına bir kayıkçı Türkmen soyundan geldiği gerekçesiyle hakaret etmek istemiştir. Osmanlı hânedanın soyu meselesi Timur'dan sonra oğlu Şâhruh zamanında bir diplomatik tartışma konusu olmuştur. Timur, Anadolu'dan ayrılmadan önce Osmanlı çelebi sultanlar dahil bütün beylere birer yarlık vererek egemenliklerini tasdik etmişti. Oğlu Şâhruh karıştırlarını bertaraf edip tahta yerleşince I. Mehmed ve II. Murad'a ferman ve hil'atler göndererek kendisine bağımlılıklarını göstermelerini istemiş, Osmanlı sarayı bu baskı ve tehdit karşısında ciddi bir kaygıya düşmüştü. Saraya yakın Yazıcıoğlu ailesinden Ali, o zaman Târîh-i Âl-i Selçuk'unda (yazılışı 840/1436-37) Osman'ı Kayı'ya bağlayan soy kütüğünü koymuş ve Osman'ın Oğuz Han'ın büyük oğlu Gün Han'ın oğlu Kayı'nın soyundan geldiğini ileri sürerek Timur ve Şâhruh'un üstünlük iddiasını çürütmek istemiştir. Oğuznâme'ye göre Oğuz Han yirmi dört boy arasında egemenlik kavgası olmaması için töre koymuş, her birinin mansıbını, nişan ve damgasını tayin etmiştir. Oğuz'un öncelik verdiği oğlu Gün Han'dır. Ona bağlı boylar başta Kayı olmak üzere Bayat, Alkaevli, Karaevli'dir. Kayı'nın damgası "IYI"dır. Oğuz Han'ın kendisinden sonra töre gereği Kayı hanlar hanı olmuştur. Âşıkpaşazâde, Târîh'inde (s. 92) Osman'ın soy kütüğünü Oğuz Han'a kadar götürür. Bu soy kütüğü Yazıcıoğlu tarafından Reşîdüddin'in Câmi' u't-tevârîh'indeki Oğuz faslından alınmıştır (Woods, s. 173-182). Oğuz Han rivayeti çeşitli Türk devletleri tarihlerine az çok farklarla geçmiş (bu arada özellikle Akkoyunlular ve Timur tarihlerinde), Osmanlı tarihlerine ilk defa Yazıcızâde Ali'nin Târîh-i Âl-i Selçuk'unda ayrıntılarıyla nakledilmiştir. Osmanlı sultanları bundan sonra bu teoriyi hararetle benimsemiş ve bir Oğuzculuk geleneği yerleşmiştir.

Öte yandan Osman Gazi'yi bir çoban olarak tasvir edenler de yanılmaktadır. Osman, Söğüt'te ona bağlı bir Türkmen boyundan gelmiş olabilir. Osman aslında, uçta Türkmenler'i ve gelen "garip"leri (yerini yurdunu terketmiş) gazâ savaşları için örgütleyen subaşılardan bir alp gazi idi. Bu alp

subaşlarından XIII. yüzyıl sonlarına doğru Eflâkî ve 730'da (1330) Âşık Paşa (Garibnâme) söz etmektedir. Osman'ın çağdaşı Bizans tarihçisi G. Pachymeres de onu Kastamonu uç beyi emîrül-ümerâ Çobanoğulları'na bağlı bir sınır savaşçısı olarak tanıtır. Eserini 840'ta (1436) kaleme alan Yazıcıoğlu Ali, Osman'ın dedesinin adını Gökalp olarak verir ve Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın ucun idaresini Kayı boyundan Çoban'a (Kastamonu'da Emîr Hüsâmeddin Çoban) ve Kayı beylerinden Ertuğrul, Gündüz Alp ve Gökalp'e havale ettiğini yazar. Osman'ın han olarak seçilişini ise şu ifadelerle nakleder: "Uçtaki Türk beyleri ki Oğuz'un her boyundan cem' olmuşlardı, Tatar şerrinden korkup ol etrafta yaylarlar ve kışlarlardı, rûzgârla Tatar'dan incinenler uca gelip çoğaldılar; pes Osman katına geldiler, meşveret kıldılar, eyittiler ki: Kayı Han hod mecmû' Oğuz boylarının Oğuz'dan sonra ağası ve hanı idi ve Oğuz töresi mücebince hanlık ve padişahlık Kayı soyu varken özge boya değmez, şimdiden sonra hod Selçuk sultanlarından bize çare ve medet yoktur ... Merhum Sultan Alâeddin'den dahi size safarnazar olmuştur, siz han olun ve biz kullar bu tarafta hizmetinizde gazâyâ meşgul olalım dediler; Osman Bey dahi kabul etti. Pes mecmû' örü durup Oğuz resmince üç kere yükünüp baş kodular, dolu obalardan kâmran getürdüp Osman Bey'e sundular ..."

869'da (1465) kaleme alınan Düstûrnâme-i Enverî'de Oğuznâme kullanılarak Osman'ın şeceresi şöyle verilir: Gazan, Mîr Süleyman Alp, Şahmelik, Gündüz Alp ve Gökalp, Gündüz Alp oğlu Ertuğrul ve onun oğlu Osman. Şükrullah'ın Behcetü't-tevârih'ine göre Osman'ın soy kütüğü Oğuz, Gökalp, Kızıl Boğa, Kayaalp, Süleyman Şah, Ertuğrul şeklindedir. Karamânî Mehmed Paşa ise Oğuz Han, Kayık Alp, Sarkuk Alp, Gökalp, Gündüz Alp, Ertuğrul rivayetini benimser. Âşıkpaşazâde'de Oğuz, Gökalp, Basuk, Kayaalp, Süleyman Şah, Ertuğrul silsilesi bulunur. Neşri'de soy kütüğü Süleyman Şah ve onun oğulları Sungur Tekin, Ertuğrul, Gündoğdu, Dünder olarak verilir. Ertuğrul'un üç oğlu Saru Yatı, Osman ve Gündüz'dür. Bunların içinde bağımsız bir kaynağı kullanan Düstûrnâme farklı soy kütüğüyle dikkati çeker. Ertuğrul'un babası Gündüz Alp, onun babası Şahmelik, onun babası Mîr Süleyman Alp'tir. Mîr Süleyman Alp diğerlerinde Süleyman Şah olmuştur. Bu soy kütüğü ötekilere göre daha güvenilir görünmektedir. Düstûrnâme'de Karadeniz ötesinde Altın Orda'dan bir Tatar akını tarihî bir gerçeği yansıtmış olabilir. Tatarlar'ın "katıyay"ına yapılan atıf ilginçtir. Ok menzili normalden uzak olan katıyay Türk ve Moğollar'a savaşta silâh üstünlüğü sağlıyordu. Osman'ın Karadeniz kuzeyinde Kıpçak'tan gelen Ataman (Pachymeres) adında biri olduğu faraziyesi ise (Heywood) uzak bir ihtimaldir. Düstûrnâme soy kütüğünde asıl ilginç olan Osman'ın atalarının taşıdığı alp unvanıdır. Osman Gazi'nin başlangıçtan beri yoldaşları Turgut, Aykut, Saltuk, Hasan gibi alplerdir; alp unvanı gazi unvanı ile eş anlamda kullanılır. Alpler, Selçuk uç toplumunda Türkmen savaşçıları sefere götüren deneyimli, iyi silâhlanmış kumandanlar durumundadır. Alp gaziler göçebe Türkmenler'i gazâ için örgütlemekte ve bu kuvvetlerle fetihler yaparak beylik kurmaktadırlar. 1300'lere kadar inen rivayetlerde bu süreç üzerinde açık kanıtlar bulunmaktadır. Yerel göçebe Türkmenler ile beraber Osman Gazi'nin kuvvetleri çoğunlukla uzaklardan, Pachymeres'e göre Paflagonya'dan (Kastamonu yöresi) gazâ-doyum için gelen garip Türkmenler'di. Bunlar kızıl börtük giyip savaşçı olarak ayrıcalık kazanıyor, böylece göçebe topluluğunda farklılaşma, çoban ve akıncı ayırmacılığı ortaya çıkıyordu.

Başlangıçtan beri uç beylerinin fetih politikasına iki prensip yön vermiştir: Gazâ ve istimâlet. Dinî ideoloji olarak kutsal savaş İslâmî gazâ, hıristiyan ülkelerine karşı örgütlenmiş askerî uç bölgelerinde ilk aşamada aralıksız akınlar, daha sonra fetih ve yerleşme ve sonunda uç gazi beyliklerinin kuruluşu şeklinde bir gelişme göstermiştir. Gazâ, sanıldığı gibi kontrol altına alınan bölgelerde halkı İslâmlaştırma amacına yönelik değildi. Gazâ dârülselâmın (Türkçe: illik) egemenlik alanını genişletmeyi amaçlar (zor altında İslâmlaşmış olanları Osmanlı idaresi gerçek müslüman saymamış, onları "sahariyan" yahut "ahriyan" adı altında müslümanlardan farklı bir statü altına koymuştur). Kontrol altına alınmış bölgede yaşayan gayri müslimler (Ehl-i Kitap) İslâm şeriatının tesbit ettiği kurallar altında bir statüye (ehl-i zimme) sahip olur ve bu kurallara saygı bey ve her müslüman için dinî bir ödev kabul edilirdi. Osmanlı uç gazi beyleri bu kurallar hakkında din âlimlerine danışır ve uygulamada onlara uyum sağlamaya çalışırlardı. Fıkıh okumuş Edebâli ve Dursun Fakih Osman'ın danışmanları idi.

Başlangıçta alpler Osman Gazi ile birer yoldaş olarak seferler yapmaktaydı (Âşıkpaşazâde, s. 99-100). Öyle anlaşılıyor ki Osman Gazi önemli başarılar kazanıp sivrilince uçlarda alpler onun kumandası altına girdi. Osman'ın seferlerinde alpler "yarar yoldaş" ve "nöker"leri idi. Osman, Eskişehir'den Bilecik ve Yenişehir'e kadar geniş bir ülke sahibi olduğunda (698/1299) İnönü'yü oğlu Orhan Bey'e,

Yarhisar'ı Hasan Alp'e (Neşrî, I, 112), İnegöl'ü Turgut Alp'e verdi. Osman ile sefere giden Saltuk, Hasan ve Konur önde gelen alplerdir. Bu alp ve nökerlerin çocuk ve torunları sonraları devlet idaresinde önemli makamlara gelecekler ve bir çeşit Osmanlı aristokrasisi oluşturacaklardır. Meselâ İnegöl'ü fetheden Turgut Alp'e bu bölge bir yurt (apanaj) olarak verilmiş görünmektedir. Bölgenin o zaman Turgut-ili diye anılması bu bakımdan kayda değer. Selçuklular'da ve Osmanlı klasik döneminde yurt veya yurtluk, "bir göçer-ev grubunun reisine özerklikle verilen bir arazi birimi" olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle yurt soylu bir bahadira ait apanajdır. Osman alınan vilâyetleri gazilere taksim etmekteydi (a.g.e., I, 118). 720'lerde (1320) uçlarda Konuralp'e Karaçepüş Hisarı, Akça Koca'ya Absu (Hypsu) Hisarı uç verilmişti. Bu feodal yurt-apanaj sistemi daha sonra Rumeli'de gazâ yapan uç beyleri Evrenosoğulları, Mihaloğulları, Paşayığitoğulları için uygulanacaktır. Osman döneminde beyliğin bu feodal yapısı karşısında Orhan döneminde ulemâ sınıfından vezirler idaresinde merkeziyetçi bürokratik rejim hinterlandda egemenlik kazanacaktır.

Rum abdalları, bâciyân ve ahîlerle yan yana bir taife, yani belli bir statü altında bir grup olarak zikredilen gâziyân Osman dönemindeki alpler ve maiyetindeki gazilerden başkası değildir ve bu alpler belli nitelikler taşıyan bir gruptur. Öte yandan nöker denilen askerî grup da Osman'ın etrafındaki gücü belirler. Orta Asya Türk-Moğol toplumunda nökerlik Batı feodalizminde "commendatio" veya "hommage" ile kıyaslanabilir (Marc Bloch, *La société féodale, la formation des liens de dépendance*, s. 210-217). Osman ile Köse Mihal arasındaki bağımlılık üzerinde Osmanlı rivayeti ilginçtir: "Köse Mihal dâim anun ile bile olurdu, ekseri bu gazilerin hizmetkârları Harmankaya kâfirleriydi" (Âşıkpaşazâde, s. 99-100). XIII. yüzyıl Moğol toplumunda nöker "soylu kişilerin, bahadırların evinde ve seferde yanından ayrılmayan hizmetkârı ve silâh arkadaşı" olarak tanımlanır. Esirlikten gelen nöker kendine tâbi olanlarla birlikte şefin hizmetine girer. Çoğu esir edilip ant içmekle başbuğa hayat boyu bağlı silâh arkadaşıdır. Osman zamanında Köse Mihal bu tip bir nökerdir (Neşrî, I, 76). Böylece Avrasya steplerinde olduğu gibi alpler etrafında gazâ-akın birlikleri oluşmakta, her biri ucun bir bölgesinde gazâ faaliyetinde bulunmaktadır. Osman Gazi de şüphesiz başlangıçta bu alplerden biriydi. Onu ötekiler arasında seçkin duruma getiren özellik, rivayete göre bir Vefâî-Babaî tarikat halifesi olarak uca gelen Edebâli'nin yakınlık ve mânevî desteği olmuştur. Osman ile şeyh arasında folklorik bir kutsama hikâyesinin ilâvesi (Âşıkpaşazâde, s. 95), bütün Türkmen beylerinin bu çeşit kutsamaları beyliğin tanrısal teyidi ve meşrulaştırma gayreti olarak yorumlanmalıdır. Çağdaş Bizans tarihçisi Pachymeres, Osman'ı bölgede Bizans topraklarına karşı akın yapanlar arasında en atılgan bir önder olarak tanıtmaktadır. Uçta gaziler-alpler gazâ ve ganimet seferlerinde en başarılı önderin bayrağı altına girerlerdi. Osman Gazi'nin hayatında başarısı seferlerde alpleri ve nökerleri bayrağı altında toplayabilmesidir. Osman Gazi döneminde nökerlik / yoldaşlık egemen bir kurum olarak görünmektedir. 703'te (1304) Osman'ın Sakarya seferinde Lefke (Osmaneli) ve Çadırlı tekfurları kendisine itaat ettiler ve Osman Gazi'ye has nöker oldular (a.g.e., s. 99-100; Neşrî, I, 120). Nökerlik sonraları Osmanlı Devleti'nin gelişme çağında kul sistemine yol açmış görünmektedir. Sultanın yeniçerileri, bey kulları (gulâm-ı mîr), tımarlı sipahilerin hizmetkârı gulâmlar hep nöker durumundadır.

Uç toplumunda Osman Gazi'nin mânevî destekleyicisi hukukî ve içtimaî hayatı örgütleyici olarak ahîler ve fakihlerdir (fakî). Osman bir bölgeyi ele geçirdikten sonra burayı nasıl örgütleyeceğini ve dinî kuralları fakihlerden sormaktadır. Fakihler İslâm hukukunu, Sünnî akaidini ve İslâm kurumlarını bilen insanlar olarak gazi önderi yönlendirici bilgiler sağlar, daha aşağı düzeyde şehir ve köylerde imâmet hizmeti görürlerdi. İlk Osmanlı beyleri Osman ve Orhan tarafından ahîler ve fakihlere verilmiş birçok vakıf köy ve çiftlik tahrir defterleri kayıtlarıyla bugüne ulaşmıştır. Osman döneminde bu fakihlerin en meşhuru Dursun Fakih'tir. Eskiden Osman Gazi'nin uç toplumunda daha çok ahîlerin önde geldiği sanılıyordu. Fakat tahrir defterlerindeki vakıf kayıtları fakihlerin daha ağır basmakta olduğuna işaret eder (BA, MAD, nr. 16016, s. 13-17). Vakıfların kanıtladığı gibi daha Osman Gazi zamanında İslâm hukukunu bilen kişilerle devlet kuran bey arasında sıkı ilişkiler vardı. Ayrıca vakfiyeleri yazan bir çeşit bürokratin varlığı da ileri sürülebilir. Beyliği teşkilâtlandırma, sosyal hayatı düzenleme bakımından bu fakihler ve ahîler son derece önemli bir rol oynamıştır. Din bilginlerinin ilk dönemlerde devletin örgütlenmesinde yardımcılık ve beylere danışmanlık yapmış olmaları ilk vezirlerin de onlar arasından seçilmiş olması hususunu açıklar. Osman'ın son zamanlarında Alâeddin Paşa vezir durumundaydı.

Etrafında çeşitli askerî, içtimaî ve dinî gruplar toplayan ve beyliğin nüvesini oluşturan Osman'ın

Sultanöyüğü ucunda harekâtı İç Anadolu'daki olayların ışığında izlenebilir. 684-690 (1285-1291) döneminde Anadolu'da Selçuklu sultanına ve Moğollar'a karşı Türkmen isyanları, Osman'ın Selçuklu sultanının haraçgüzârı Karacahisar tekfuruna karşı hareketi 687'de (1288) kaleyi ele geçirmesine fırsat vermiş görünmektedir. Osman'ın oğullarından Çoban'ın adı İlhanlı büyük emîr Çoban ile ilişkili olabilir. Emîr Çoban ilk defa Şâban 698'de (Mayıs 1299) Sülemiş'e karşı Anadolu'ya geldi ve Sülemiş'i yendikten sonra Memlükler'e karşı Suriye sınırına yöneldi. İkinci defa ayaklanma halindeki Türkmenler'e karşı 714'te (1314) büyük bir ordu ile Anadolu'ya geldi, Osman'ın yurdundan uzak olmayan Karanbük'ü (Karabük) kışlak seçti. Türkmen beyleri gelip orada itaatlerini arzettiler. Bu yıllarda Osmanlı kroniklerinde Osman'ın veya oğlu Orhan'ın herhangi bir gazâ hareketi kaydedilmemiştir. Selçuklu tarihçisi Aksarâyî itaat eden "Etrâk" beylerini Hamîdoğlu, Eşrefoğlu, Karahisar beyi, Germiyanoglu, Kastamonu'dan Süleyman Paşa diye anar; Osman'ın adı zikredilmez. Bu sırada Osman en ileri uç bölgesinde yerel tekfurlarla uyum içinde yaşamaktaydı ve belli ki İlhanlılar için bir sorun olmamaktaydı.

Öteki uç beyleri gibi Osman'ın yerel tekfurlara ve Bizans'a karşı gazâ hareketine başlaması, Moğollar'a karşı Anadolu'da uç Türkmenler'i arasında direnç ve isyanların artmasıyla yakından ilişkili olmalıdır. Uçlarda Moğol idaresine karşı hareketler II. İzzeddin Keykâvus'un isyanı ve uç Türkmenler'ine sığınmasıyla kendini göstermişti (659/1261). Mısır sultanları Türkmenler'le iş birliği yaparak müslüman Anadolu'yu Moğol egemenliğinden kurtarmaya çalıştılar. Memlükler'in bu siyaseti, Anadolu'da Moğol valilerinin İlhanlılar'a karşı isyan hareketlerini desteklemeleri biçiminde sürdü. Bunlar Togaçar (694/1295), Baltu (696/1297) ve Sülemiş (699/1299-1300) isyanlarıdır. Bu dönem, Osman'ın Sultanöyüğü ucunda yerli tekfurlara karşı önemli gazâ hareketlerine giriştiği ve bir Moğol müdahalesinden çekinmediği yıllara rastlar. Özellikle Sülemiş'in isyanı uç Türkmenler'inden destek görmüştür. Bütün Türkmen beyleri gibi Osman da Memlük sultanının desteklediği Sülemiş yanlısıdır. Osman Gazi'nin oğullarından birine Melik Nâsır adını vermiş olması da (Memlük Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un saltanat yılları: 1293-1294, 1299-1309, 1310-1341) bir rastlantı değildir. Muhammed b. Kalavun'un ikinci defa Memlük tahtına oturduğu yıl Anadolu'da Sülemiş'in isyanı almış yürümüşü. Eski Osmanlı rivayetinde bu olay belirsiz şekilde yankı bulmuştur. Bu rivayete göre sözde Sultan III. Alâeddin Keykubad (1298-1302) Osman ile beraber Karacahisar kuşatmasında iken Bayıncar Tatar Anadolu'ya gelmiş, Ereğli'yi (Karaman) tahrip etmiş, bunun üzerine Alâeddin Keykubad ona karşı yürümüş, Bigaöyüğü'nde büyük savaşta Bayıncar'ın ordusu yenilmiştir (Âşıkpaşazâde, s. 97; Neşrî, I, 66). Bu rivayette Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad, Bayıncar'a karşı savaşmış gösterilirse de gerçekte Gâzân Han, Bayıncar'ı ve Boçukur'u büyük bir ordu ile Sülemiş'i ortadan kaldırmaya göndermişti. Sülemiş onları yenmiş ve Bayıncar'ı katletmişti. Dikkat çeken husus, tam bu olaylar sırasında 1299 yılının Osmanlı rivayetinde Osman'ın Bilecik fethi ve bağımsızlık yılı olarak kaydedilmesidir.

Selçuklu sultanının haraçgüzârı Bilecik tekfuru bölgedeki diğer yerli tekfurlar üzerinde en güçlü olanıydı. Bilecik tekfuru Selçuk-İlhanlı egemenliğini tanıyordu. Âşıkpaşazâde'nin kaynağına göre ilk zamanlarda Osman da ona "mudârâ" gösteriyordu (Târih, s. 99, 100). Mudârânın (aşağıdan alma, yaranma), sebebini anlamak için 684'te (1285) Osman'ın aşiretiyle Söğüt-Domaniç arasında göç devrine dönmek gerekir. Osman'ın aşireti sürüleriyle Söğüt-Domaniç arasında göç ederken Bilecik tekfurunun himayesine muhtaçtı, İnegöl ovasında sürüler tarım topraklarını çiğnediği için İnegöl tekfuruyla aralarında başından beri düşmanlık vardı (a.g.e., s. 94). Osman'dan armağan alan Bilecik tekfuru Osman'ı koruyordu. Osman bu bölgede göç yolunu engelleyen İnegöl tekfuru ile çatışma halindeydi. Ermenibeli çatışması yerel önemsiz bir karşılaşma idi (Ermenibeli Söğüt-Domaniç yolu üzerindedir; Söğüt-Domaniç yolu bugün de Ermenipazarı / Pazaryeri üzerinden İnegöl ovasına iner). Osmanlı rivayetine göre Ermenibeli çatışmasının ardından Osman, Edebâli eliyle gazâ kılıcı kuşanmış ve bölge tekfurlarına karşı aktif gazâyâ başlamıştır. İnegöl Rumları'na karşı bir gece baskını yapmış, İnegöl yakınında küçük Kulaca Hisarı'nı yağmalayıp ateşe vermiştir (684/1285: bugün İnegöl'ün Kulaca köyü yakınında bazı kale kalıntıları gözlemlenmiştir; sonradan Orhan burada cami yaptırmıştır, Kaplanoglu, Bursa Ansiklopedisi, I, 197).

Osman'ın Kulaca'yı yakması üzerine İnegöl bölgesi Rumları'ı telâşlandırdı; toplanıp Karacahisar tekfurundan yardım istediler. Öyle anlaşılıyor ki bu tarihlerde Osman Gazi'nin halkı Söğüt'te

yerleşmiş, fakat yazları Domaniç yaylasına çıkan bir yörük topluluğu idi. Karacahisar tekfuru bir adamıyla asker gönderdi; İnegöl Rumları ile birleştiler. Osman da gazileri topladı. İkizce'ye yakın Domaniç belini aştıkları yerde büyük savaş oldu (685/1286). Bu savaş Osman'ın gerçek anlamda ilk savaşı sayılmalıdır. Osman'ın kardeşi Saru Yatı burada hayatını kaybetti. Böylece Osman ile Karacahisar tekfuru arasında savaş başlamış oldu. Kulaca akınından iki yıl sonra Osman bölgenin ikinci büyük tekfuru Karacahisar tekfurundan hisarı aldı, beylik merkezi yaptı. Rivayete göre bu önemli fetih sonucu uçta sancak beyliğine erişti (Âşıkpaşazâde, s. 98). Karacahisar'ın konumu yapılan çalışmalarla aydınlatılmıştır. Nehirlerin keşiştiği verimli ovada bu tarihlerde zamanla kurulmuş şu merkezler vardı: Antik şehir Dorylaion kalıntılarının bulunduğu Şarhöyük, Porsuk çayı ötesinde Odunpazarı bayırında kurulmuş bir müslüman şehri Eskişehir, Eskişehir'e 7 km. uzaklıkta hâkim tepede Bizans kalesi Karacahisar, Karacahisar eteğinde Karacaşehir. Karacahisar'ın, Anadolu'dan İznik-İstanbul'a giden ana yolların keşiştiği bir noktada stratejik konumu son derece önemli, çıkılması güç bir kale olduğu anlaşılmaktadır. Osman, Karacahisar fethiyle bütün bölgeye hâkim olmuş, fiilen bu kesimdeki Selçuklu-İlhanlı nâibleri yerine geçmiş görünmektedir. Neşrî'ye göre Osman Gazi Karacahisar'ı fethedip Eskişehir'e mâlik oldu (Cihannümâ, I, 86). Konya'ya gönderdiği yeğeni Aktimur'un sancak beyliği sembolleri getirdiği doğru kabul edilirse Osman'ın 1288'de bölgeye Selçuklu sultanı adına hâkim olduğu söylenebilir. Sonraki tahrir defterlerinde Sultanönü sancağı Bilecik, Eskişehir, İnönü, Seyitgazi kazaları ile Karacaşehir ve Günyüzü nahiyelerini içermekteydi. Tahrirlerde Eskişehir'de gayri müslim kaydı yoktur. Burası başlangıçtan beri bir Türk-müslüman şehri olarak kurulmuştur. Buna karşı yüksek tepede eski Bizans kalesi Karacahisar halkı Fâtih Sultan Mehmed döneminde tepenin hemen eteğinde Karacaşehir'e nakledilmiştir (BA, MAD, nr. 18333). Rivayete göre Osman, Karacahisar'da kendi adına hutbe okutmuş, bağımsız beylik iddiasında bulunmuştur. Âşıkpaşazâde'de (bab 14) Osman'ın bağımsızlık, yani kendi adına hutbe okutması iddiasında bulunması için şu olgular üzerinde durduğu ileri sürülür ki bu iddialar aslında çok sonraları hânedanın Osman ile başladığı inancında olanlar tarafından eklenmiştir: Karacahisar müslüman halk ile iskân edilip bir beylik merkezi durumuna gelmiş; müslüman halk mescid ve pazar yeri kurmuş; dolayısıyla imam, kadı ve hatip istemiş; Osman bu şehri kendi kılıcı ile aldığını, kendisine Allah tarafından gazâ ile hanlık verildiğini, Selçuklu sultanı Osman'a sancak gönderip gazâda onu temsil etme yetkisi vermiş denirse buna karşı kendisinin kâfirlerle uğraşarak bölgeyi fethettiğini ve büyük atasının Anadolu'ya ilk gelen Süleyman Şah olduğunu ve Gökalp neslinden geldiğini söylemiştir. Âşıkpaşazâde'nin rivayetine göre Osman han sıfatıyla kanun koymuş, belli başlı alp yoldaşlarına beyliğin belli kısımlarını timar, daha doğrusu il-yurtluk tayin etmiştir. Bütün bunlar, Osman'ın beyliği han sıfatıyla Türk devlet geleneğine göre teşkilâtlandığını anlatmak için kullanılmış argümanlardır. Bu teşkilât Osman'ın beylik yapısının esasları olmuştur. Genelde Osmanlılar bir yeri fethedince üç şeyi hemen yerine getirirlerdi: Bir kadı, bir subaşı tayin edilir, pazar yeri belirlenirdi. Kaynaklar bu aşamada Osmanı diğer Türkmen beyleri gibi gazâ ile bağımsızlığa hak kazanmış, kendi adına hutbe okutabilecek bir bey, bir han gibi göstermeye çalışmaktadır. Neşrî, Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'ın ölümüyle Selçuklu hânedanının ortadan kalkması üzerine, "Hutbe Osman Gazi adına okundu" diye farklı bir yorum yapar (Cihannümâ, I, 106-112). O tarihte Osman, Neşrî'ye göre hutbe ve sikke sahibi bir İslâm hükümdarı olmuştur. Aslında Selçuklu Sultanı III. Alâeddin 1302'de Moğollar tarafından Tebriz'e götürülmüş, son Selçuklu hükümdarı II. Mesud'un idaresi 1308'e kadar sürmüştür. Bütün Anadolu bey-emîr-hanları, ancak 1335'te İran'da Ebû Said Bahadır Han'ın ölümü üzerine Cengiz soyundan ilhanlar kalmayınca sultanlıklarını ilân edip hutbe ve sikke sahibi olmuşlardır. Şimdiye kadar tarihçiler, eski rivayeti izleyerek 1299 tarihini Osmanlı hânedan ve devletinin gerçekten ve hukuken kuruluş tarihi kabul etmişlerdir. Türk geleneğinde devletin kuruluşu, her şeyden önce egemenliğini Tanrı'dan aldığına inanılan karizmatik bir hanın ortaya çıkışına bağlıdır. Fakat bu, İslâmî geleneğe göre hutbe ve sikke sahibi olmaya yetmez.

Sultanöyüğü bölgesinde uzun zamandır bir Rum tekfuru elinde bırakılmış bir kalenin fethedilmiş olması iki yönden önemliydi. İlk bölgede sultanın haraçgüzârı olarak yaşamakta olan tekfurlarla barışın terkedilmesi, bölgenin bir gazâ alanı haline gelmesi; ikinci olarak Osman'ın doğrudan doğruya kendi hükmü altında Karacahisar gibi hâkim bir kaleye sahip olmasıdır. Kaleye bölgeden ve Germiyan gibi uzak yerlerden halkın gelip yerleşmesi sonucu tepede Karacahisar müslüman nüfuslu bir şehir oldu. Aşağıda Ilıca yanında pazar da Osman'ın kontrolü altına geçmiş görünmektedir. 1288'de uzak Söğüt uç kasabası yerine Osman, şimdi Karacahisar fethiyle sultanın nâibine ait Eskişehir yanında

hâkim durumda bir merkeze yerleşmiş bulunuyordu. Fetih Osman'ı bölgede fiilen bir gazi bey durumuna yükseltiyordu. Böylece Osman, Kastamonu emîri Çobanoğulları gibi Selçuklu sultanının sancak sahibi bir emîri (bey) mertebesine ulaşmış görünmektedir.

Osman Bey'in bundan sonraki ana hedefi Sakarya nehrinin doğusundaki bölge oldu. Osmanlı kaynaklarına göre Osman Gazi sancak beyi olunca nökeri Köse Mihal'e Taraklı Yenicesi'ne akına gitmek gerektiğini söyledi (Âşıkpaşazâde, s. 99-100; Neşrî, I, 88-92). Harmankaya-Göl bölgesinde tekfur olan Köse Mihal'in Orta Sakarya kıvrımı içindeki tekfurular ve bölgedeki yollar hakkında bilgisi vardı; seferin planını özetledi: Beştaş'tan geçilecek, Sarıkaya'da Sakarya ırmağı aşılabilecek, böylece Sakarya kıvrımı içinde geniş bölge, özellikle İznik'e ipek getiren kervanların yolu, Göynük suyu üzerinde Mudurnu-Göynük ve Taraklı Yenicesi kasabaları üzerinde kontrol kurulabilecekti. Bölgede kendi aşiretiyle yerleşmiş olan Samsa Çavuş'la iş birliği için haber gönderildi. Bu sefere çıkan Osman yolda ilkin Beştaş Zâviyesi'ne kondu (sonraki tahrir defterlerinde Beştaş Zâviyesi kaydı vardır). Tekke şeyhinden Sakarya'nın geçit yerini sordular (gerçekten geçit yeri Sarıcakaya'dır, bugün burada yeni ve eski iki köprü vardır; nehir atların geçmesi için elverişli haldedir). Sakarya üzerinde Samsa Çavuş onları karşıladı ve Sorkun (haritada Sakarya'dan kuzeyde) üzerine götürdü. Sorkun Rumları, Samsa Çavuş aracılığı ile itaate razı oldular, ahd ile itaat edip yağmadan ve esaretten kurtuldular. Oradan Samsa Çavuş kılavuz olup Mudurnu vilâyetine çıktılar (Sorkun'dan sonra yol kuzeye yönelir). Samsa Çavuş bölge Rumları ile mudârâ edip cemaatiyle yaşıyordu. Osman bu vilâyeti ona bıraktı. Mudurnu'dan nehri izleyip sıra ile Göynük'e, Taraklı Yenicesi'ne gelip yağma etti; ardından güneye yönelip dağlık bölgeden Göl-Flanoz (Klanoz?, bugün Gölpazarı) ovasına indi. Burada Mihal'e ait Harmankaya üzerinden onun kılavuzluğu ile Sakarya'yı geçip Karacahisar'a döndü. Bu rivayet izlenen yollar ve topografya dikkate alındığında sıhhatli bir anlatıma dayanır. Bu seferle güdülen amacın ganimet almak, fakat aynı zamanda bölge tekfuruları üzerinde Karacahisar'ın yeni hâkimi olarak otorite kurmak olmalıdır.

Bizans'tan Batı Anadolu topraklarını fetheden diğer beyler gibi Osman Gazi de 687-699 (1288-1299) döneminde, Selçuklu sınırları içinde haraçgüzâr tekfurular elinde bırakılmış bölgeyi Karacahisar'dan Bilecik-Yenişehir'e kadar egemenliği ve kontrolü altına alarak birçok şehir ve kaleye hükmeden bir bey durumuna geldi. 1288-1299 döneminde Osman, Selçuklu sultanına haraç ödeyen yerel tekfuruları (Göynük, Gölpazarı, Bilecik, Yenişehir, İnegöl, Yarhisar tekfuruları) ortadan kaldırdı, daha sonra doğrudan doğruya Bitinya'da Bizans imparatorluk topraklarına karşı gazâ faaliyetine başladı. Neşrî'deki bir rivayete göre Ertuğrul'un ölümü üzerine Söğüt'te beylik sorunu ortaya çıkmıştı. Göçer evlerden bir bölüğü Osman'ı, bir bölüğü amcası Dünder'ı (Tünder) bey yapmak istiyordu (Neşrî, I, 78). Osman'ın kendi kabilesi onu tuttu. Bir araya gelindiğinde çoğunluk Osman'ı destekledi; bunun üzerine Dünder da ona uydu. 1299'a doğru Dünder Osman'ın kethüdâsı idi (vekili, bir çeşit vezir). Bu yılda Osman'ın fetih politikasında kökten bir değişiklik oldu. Başlangıçta Osman'ın güçlü Bilecik tekfuruyla ilişkileri dostluk, hatta bir çeşit bağımlılık biçimindeydi. Eskişehir-Bilecik arasındaki haraçgüzâr Rumlar'la iyi geçinme politikası bölgede tutunmak için gerekli sayılıyordu. Germiyan saldırıları Osman'ı bölge tekfurularıyla uzlaşma zorunda bırakıyordu. Karacahisar'dan sonra Osman akınlarını bölge dışı Mudurnu-Göynük tekfurularına karşı yöneltti. Bilecik tekfuruna baş kaldıran Köprühisar tekfurunu Dünder'la birlikte itaat altına aldılar. 1299'da Osman ile amcası arasında beyliğin bundan sonraki politikası üzerinde görüş ayrılığı belirdi. Dünder, Bilecik tekfuruna ve Rum halkına karşı iyi geçinme politikasının sürdürülmesi gerektiğini ileri sürdü (a.g.e., I. 94). Osman bu sözü kendisinin savaş ve egemenlik hakkını engelleme olarak anladı ve okla Dünder'ı vurup öldürdü (Neşrî'nin kaydına göre Bilecik fethi Dünder'ın katlinden öncedir). 1299 yılına doğru Osman, savaş alanını Karacahisar-Söğüt bölgesinden batıda ileride Bilecik-Yenişehir bölgesine taşıdı. Osman Gazi'nin pâyitahtını 1299'da Karacahisar'dan Bilecik'e ve uç merkezini İznik'e yakın Yenişehir'e nakletmesi bundan sonraki hedefini göstermekteydi. Doğrudan Bizans sınırları ötesinde Bitinya topraklarına akına başlayan Osman, Yenişehir'den zaman zaman İznik'e kadar inerdi.

Osman Gazi'den ve fetih girişimlerinden söz eden çağdaşı Bizans tarihçisi Pachymeres şüphesiz onun hakkında en güvenilir kaynaktır. 701'de (1302) Osman'ın İznik kuşatması ve Bapheus savaşı dolayısıyla Osman'la ilgili etraflıca bilgi veren Bizanslı kronikçi, Osman'ın menşei hakkında on yıl öncesine gider; Osman'ın nasıl ve ne zaman ortaya çıktığını anlatır. E. A. Zachariadou, Pachymeres'te geçen Osman ile

Çobanoğulları arasındaki ilişkiden söz ederek bu parçayı 689-692 (1290-1293) dönemine ait tahmin eder. C. Imber bu bilgileri 1300'lere koyarak olayları karıştırır (EI² [İng.], VIII, 180-182). Pachymeres, o yıllarda Bizans'a karşı aktif gazâ hareketlerinde Kastamonu uç emirliğinde Çobanoğlu Yavlak Arslan ve sonra Ali'den söz eder. 1290'larda Kastamonu'da Hüsâmeddin Çoban soyundan Muzafferüddin Yavlak Arslan "sipâhbed-i diyâr-ı uc" unvanıyla hüküm sürüyordu. Pachymeres, Osman Gazi'nin ortaya çıkışını Kastamonu emîri "Amourioi"na (Emîr oğullarına) bağlar. Onun "Melek Masur ve Amourioi" hakkında verdiği karışık bilgileri çağdaş Selçuklu kaynağı Kerîmüddin Aksarâyî aydınlatmaktadır. Bu kaynağa göre Sultan II. Keykâvus'un oğulları Kırım'dan Anadolu'ya döndükten sonra onlardan Sultan II. Mesud, Argun Han'dan Selçuklu tahtını elde etmiş, kardeşi Rükneddin Kılıcarslan'ı uç bölgesinde (muhtemelen Akşehir civarında) yerleştirmişti. Argun Han'ın ölümü ve Geyhatu'nun han seçilmesinden (22 Temmuz 1291) sonra İran Moğolları arasında başlayan taht kavgaları sırasında Anadolu karışıklık içinde kaldı. Uçlarda Türkmenler baş kaldırdı. Kılıcarslan da kardeşi Mesud'a karşı ayaklandı. Geyhatu Han'ın ordusuyla gelmesi üzerine (Zilkade 690 / Kasım 1291) Kılıcarslan Kastamonu ucuna gitti ve oradaki uç Türkmenler'ini etrafına topladı. Eskiden beri Mesud'a taraftar olan uç emîri Yavlak Arslan'ı öldürdü. Geyhatu tarafından ona karşı gönderilen Sultan Mesud önce yenildi (Pachymeres, Melik Kılıcarslan yerine Masur'u yani Sultan Mesud'u koymakla yanılmıştır). Mesud ardından yanındaki Moğol kuvvetleri sayesinde galip geldi (Aralık 1291). Kılıcarslan kaçmışsa da Yavlak Arslan'ın oğlu Ali nihayet bir baskında onu katletti. 1291 olaylarından sonra Selçuklu-Moğol bağımlılığında çıkmış olan Çobanoğlu Ali uzakta batıda Bizans topraklarına saldırılara başlamış, Sakarya nehrine kadar fetihler yapmış, hatta akınlarını nehrin öbür tarafına kadar ilerletmişti. Fakat sonraları Bizanslılar'la barışçı ilişkiye girdi. O zaman Osman Gazi en ileri uçta Sakarya vadisinin beri yakasında Söğüt bölgesinde bulunuyordu. Pachymeres, akını durduran Ali'nin yanındakilerin Osman tarafına geçtiğini ve onun önderliğinde akınları sürdürdüğünü belirtir ve Osman'ın o zaman Çobanoğulları'nın emri altında ileri hatta bir uç savaşçısı olduğunu vurgular. Böylece bu serhad bölgesinde önderlik Osman Gazi'ye geçmiştir. Bu sıralarda Osman, Eskişehir-Karacahisar'dan Bilecik-Yenişehir'de yerleşerek İznik'i tehdit etmeye başlamıştı. Pachymeres onun önceki Karacahisar dönemini (1288-1299) bilmiyordu. Ancak onun kaydı, Osman'ın (Atmanes) ilk defa çağdaş bir kaynakta adı geçtiği ve tarihî kimliğini ortaya koyduğu için önem arzeder. Pachymeres onu uç bölgesinde Türkmenler arasında en atılgan, en enerjik akıncı önderi olarak tanıtır; bölgede kendi başına hareket eden başka önderler olduğuna da (Osmanlı rivayetinde adı geçen Konuralp, Akça Koca, Turgut Alp gibi) işaret eder. Bizanslı kronikçi Osmanlı rivayetlerinde olmayan bir başka önemli noktayı belirtir: Osman, başlangıçtan Kastamonu uç emîrleri Çobanoğulları emrinde bir uç savaşçısıdır.

Osman, Bizans topraklarına karşı akın merkezi olarak Yenişehir'de yerleşip ailesini Bilecik'te bıraktıktan sonra bütün faaliyetini İznik'e yöneltti. İlk akınlardan sonra gelip İznik'i kuşattı. Bunun üzerine bir Bizans birliği İznik'i kurtarmak için harekete geçti. Bunu haber alan Osman Gazi onlarla, Pachymeres'e göre, 27 Temmuz 1302'de (Osmanlı kaynaklarına göre 701/1301-1302'de) Bapheus'ta (Koyunhisar) savaştı. Bapheus savaşının vuku bulduğu yer Osmanlı rivayetinde Yalakova olarak gösterilir. Yalakova, Yalacdere'nin Hersek dilinde denize ulaştığı düzlüktür. Burada vuku bulan savaştan önce Bizans kuvvetleriyle Osman'ın öncü keşif kuvvetleri İznik'ten gelen yolu kapatan Koyunhisar'da çarpışmışlardı. Yalacdere vadisini izleyerek İznik'ten gelen ana yol üzerinde Koyunhisar, Yalakova'ya çıkmadan önce tepedeki hisardır ve bugün yıkıntıları mevcuttur.

Bu önemli savaşın ayrıntıları Pachymeres tarafından aktarılır. Ona göre Osman, İznik bölgesinden ayrılıp dağlık araziye geçitlerden geçerek Halizônların ülkesine girmiştir. Bundan önce 100 kadar öncü Türk kuvveti âniden Télémaia'da (Koyunhisar Kalesi) gece baskını yapmış, ganimetle kaçarken Bizans askerleri onların peşine düşmüştür. Bir tepeye çıkan Türkler kendilerini oklarıyla savunmuşlardır. Bu ilk karşılaşmadan cesaret alan Osman'ın yanındaki askerler Meandre (Büyük Menderes) bölgesinden gelen başka Türk kuvvetleriyle büyük bir sayıya ulaşmışlardır. Emîr Ali (Yavlak Arslan oğlu) uzaktan akına gelenlerin Osman'ın yanına gittiğini görerek imparatorla yapmış olduğu anlaşmaları çiğnemiş ve o da akına başlamıştır. Osman dağ geçidini (Yalacdere vadisi) geçip birden Yalakova'da görünmüştür. Osman, kendi kuvvetleriyle birlikte daha önce Kastamonu dolaylarından savaş için kendisine gelip katılan birçok savaşçının başında yer almıştır. Léon Mouzalôn kumandası altındaki Bizans ordusu, Bizanslı ve Alanlar'dan başka yerli ve yabancı askerden oluşuyordu ve hepsi yaklaşık 2000 kişi idi. Az önce Alanlar'a verilmek üzere istenen yardım dolayısıyla atlarından ve paralarından mahrum edilmiş

olan yerli asker gevşek ve gayretsiz bir hava içindeydi ve bu sebeple cesaretle savaşa girmemişti. Bu durum Türkler'e büyük bir güvenle saldırma fırsatı verdi; sayıca üstün olduklarından (5000 kişi) yürekli idiler. Böylece savaş hem sayı hem moral bakımından eşit olmayan şartlarda başladı. Rumlar'dan birçoğu savaş meydanında kalırken çoğu yakın olan İzmit Kalesi'ne doğru hep beraber utanç verici şekilde firar yolunu tuttu. Bu sırada Rumlar için hayatlarını feda eden Alanlar çok yararlı oldular. Alanlar, Rum piyadenin saflarını sıkılaştırıp ilerlemelerine ve kendilerini kurtarmalarına imkân verdiler. Türkler için o zaman savaşı bitirmek, etrafa dağılıp hiç direnç görmeden kolayca ganimet toplamaktan başka iş kalmamıştı. Mahsul toplama zamanı idi. Köylülerin bir kısmı tutsak ediliyor, bir kısmı boğazlanıyor, başına geleceği önceden anlayarak kurtuluşu bir kaleye sığınmakta bulan bazıları ise firar yolunu tutuyordu. Kır halkı aileleriyle gelip İstanbul'a sığınmaktaydı. Edremit'e kadar bütün bölgeler Türkler'ce yağma edildi. Ancak daha ötede Achyraous (Balıkesir yakınında Akira), Kyzikos (Kapıdağı), Pègai (Karabiga) ve Lopadion (Ulubat) denize yakın bölgeler tahribattan kurtulmuştu. Yağmalar Bursa ve İznik kapılarına kadar uzanıyordu. Her yer birkaç gün içinde harabeye dönmüştü (Relations historiques, IV, 25, 364-368).

Bu bilgiler Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân'daki anlatılanlarla önemli ölçüde örtüşür. Burada İznik kuşatması üzerine İstanbul'dan yardım talebinde bulunduğu ve İstanbul'un tekfurun güvendiği bir adamının idaresinde ordu hazırladığı, bunların gemilere girip Yalakova'ya çıkarak İznik'i kurtarmak üzere harekete geçtikleri, bir casusun durumu haber aldığı, nereye çıkacaklarını bildirdiği, pusuya yatan Osmanlı kuvvetlerinin çıkarma yaparken bunların üzerine saldırdığı ve denize döktüğü bildirilir (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat, s. 11-12). Anonim tarihte İznik kuşatması için ilk önce Köprühisar'ın alındığı zikredilir. Köprühisar, güneyden Bilecik'ten ve batıdan Yenişehir'den İznik'e gelen başlıca yolların kavşak noktasıdır. Bu hisar İznik'e giden Kızılhisar-Derbend (bu köyler bugün mevcuttur) vadisinin başlangıç noktasıdır, Osman İznik'e bu vadiden gidecektir. Her iki kaynak imparatorun, ordusunu kuşatma altındaki İznik'i kurtarmak için gönderdiği noktada birleşir. İznik önünde kaleden çıkış hareketleri ve çarpışmalar olduğu anonim tarihten öğrenilmektedir. İznik'in bataklıkla çevrili durumda bulunduğu da burada belirtilir. O zaman Osman bütün Türkmen beylerinin uyguladığı taktiğe başvurup şehri abluka altına almış ve açlıkla teslim almaya çalışmıştır. Uzun abluka için Osman "Yenişehir'den yana olan dağ" yamacında bir havale kulesi yaptırmış ve içine Taz (Dirâz) Ali kumandasında ufak bir kuvvet yerleştirmiştir (bugün İznik'ten Yenişehir'e giden yolun solunda Diraz Ali köyü ve Diraz Ali Pınarı vardır). Anonim tarihte yer alan, İznikliler'in o zaman umutsuz kalıp şehri teslim ettiklerine dair bilgi doğru değildir, İznik Orhan tarafından 1331'de teslim alınacaktır. Bununla beraber Neşrî, kuşatmanın ardından uzun abluka sırasında birçoklarının şehri bırakıp kaçtığını belirtir ve fethin bu tarihte olmadığına işaret eder (Cihannümâ, I, 106). Bizans imparatorluk ordusuna karşı kazanılan bu zafer Osman'ı bölgede karizmatik bir bey durumuna yükseltmiştir. Pachymeres, bu zaferle Osman'ın şöhretinin Paflagonya bölgesine kadar yayıldığını ve gazilerin onun bayrağı altına koştuğunu kaydeder. Bapheus savaşı Osman'a hânedan kurucusu bir bey ünü kazandırmış, kendisinden sonra oğlu Orhan rakipsiz beylik tahtına geçmiştir. Böylece 27 Temmuz 1302 tarihi Osmanlı hânedanının, dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilebilir.

Bapheus zaferiyle Osman, bütün Bitinya'da Bizans egemenliğini tehdit eden önemli bir siyasî-askerî güç olarak ortaya çıkmıştır. Bizans imparatoru Osman'ı durdurmak için İran'da Gâzân Han'a, onun ölümünün ardından Olcaytu Han'a bir Bizanslı prensesi zevce olarak önermiş ve bir Moğol ordusunu tahrik etme girişiminde bulunmuştur. Pachymeres'in açıkladığı gibi o zaman direnç görmeyen, gazâ ve ganimet için uç bölgesine koşup gelmiş gaziler İstanbul Boğazı'na kadar yayılmışlardı. Bapheus bozgunundan sonra 1302-1307 yılları arasında Bizans'ın düştüğü çaresizliği Pachymeres dramatik ifadelerle anlatır. Ona göre bütün Mesothenia (Kocaeli) bu akıncıların saldırılarına hedef olmaktaydı. Pachymeres, Bapheus savaşından ve Osman'ın 702-705 (1303-1305) seferlerinin ardından yerli halkın sadece hayatlarını kurtarmak için Batı'ya kaçtıklarını, Türkler'in çok kalabalık olup birçok başbuğ kumandası altında toplandıklarını, onlardan biriyle anlaşma yapmanın faydasız olduğunu, çünkü onların kendilerini yağmaya götüreceği şefi arayıp bulduklarını belirtiyordu. Alp gaziler emrinde küçük gruplar halinde hareket eden bu akıncılar 703 yılı ortalarında (1304 yılı başları) İstanbul Boğazı'na kadar her yerde görünmekteydiler. Türkler bir gemi bulunca Boğaz'ı geçiyor, İstanbul önlerine kadar geliyorlardı. Chélé (Şile) ve Anadolukavağı'nda tepede Hiéron (Yoros) kaleleri onların saldırılarına hedef oluyordu. Panik halinde kaçan Rum halkı İstanbul'a sığınıyor, sokaklar açlık ve hastalık çeken

insanlarla doluyordu.

Osman, İznik kuşatmasına gitmeden önce Yenişehir'i ve gerisini güvence altına almak için Marmaracık (eskiden burada bir göl vardı) ve Koyunhisar tekfurları üzerine bir akın yaparak onları itaat altına almıştı. Fakat Bapheus savaşından sonra Bursa ovasındaki tekfurlar, Adranos (Atranos), Bidnos (?), Kestel ve Kite tekfurları birleşip Osman'a saldırmak üzere ittifak ettiler. Bu savaş için Âşıkpaşazâde 702 (1303) tarihini verir. 702 yılı milâdî 26 Ağustos 1302'de başlar. 702 yılının baharı 1303'ün ilk yedi ayına rastlar. Tekfurların ordusu bu tarihte harekete geçmiş olmalıdır. İttifak ve saldırı kuşkusuz İstanbul'dan gelen emir üzerine yapılmıştır. Tekfurların Yenişehir'e doğru saldırı hareketi başlangıçta başarılı oldu. Osman, yanındaki kuvvetlerle tekfurlar ordusunu Yenişehir ovasındaki diğer Koyunhisar'da karşıladı. Düşman savaşa savaşa dar Dimbos (Dimboz/Dinboz) Boğazı'na kadar çekildi, Osman'a karşı orada son bir savaşa giriştiler. Şehidler arasında Osman'ın kardeşi Gündüz Alp'in oğlu Aydoğdu da vardı (türbesi Dimbos'tan Koyunhisar'a giden yol üzerindedir). Zafer Osman tarafında kaldı. Dimbos savaşında (yakın zamana kadar boğazdaki köy Dimbos adını taşıyordu, şimdi Erdoğan) Kestel tekfuru savaş meydanında öldü. Bursa ve Adranos (bugün Orhaneli) tekfurları kaçıp hisarlarına sığındılar. Osman, karşısında savaşı ve bozgunda firar yolunu tutan Kite tekfurunun (Bursa'ya yakın Kite Kalesi surlarından bir kısmı bugün ayakta) peşini bırakmadı, Ulubat (Lopadion) Köprüsü başına kadar kovaladı. Tekfur Ulubat Kalesi'ne sığındı. Köprüyü koruyan kaleden ileriye geçme imkânı yoktu. Osman kaçak tekfurun teslim edilmesini istedi, aksi takdirde gölü dolaşıp yurdunu yağma tehdidinde bulundu. Sonunda Ulubat tekfuru ile yapılan anlaşmada Osman, kendisinden sonra gelecek beyler adına köprüyü geçmeye yeltenmeyeceklerine dair söz verdi. Tekfuru teslim alan Osman, Kite (Ürünlü) Kalesi önünde onu idam edince kale teslim oldu (1303). Dimbos savaşının ardından Ulubat'a kadar Bursa ovası ve Uludağ, Türkmen yerleşmesine açıldı. Bursa ise yirmi üç yıl kuşatma altında kalacaktır. Osman şehri kuşatıp etraftan tecrit etmek için iki havale kulesi, Aktimur ile Balabancık kulelerini yaptı ve çekildi. Uludağ'da Türkmen köyleri ve Uludağ eteğinde Kızık köyleri 1303-1326 döneminde kurulmuş olmalıdır.

Bapheus ve Dimbos zaferlerinden sonra Osman, Bizans karşısında kendini güçlü hissediyor, Paflagonya ve Anadolu'nun diğer taraflarından gazâ ve doyum için akın akın bayrağı altına gelen yoldaşlarla ordusu sefer zamanı 5000 kişiye varmış bulunuyordu. İznik'i düşürmek ve İstanbul'dan gelecek yardımlara karşı ablukayı tamamlamak için Sakarya üzerindeki geçit yerlerine karşı yeni seferler düzenlemeye başladı. 704 (1304) seferi hakkında ilk ve en ayrıntılı kaynak İshak Fakih-Yahşi Fakih'ten gelen rivayettir. Âşıkpaşazâde metninde yer alan bu rivayete göre Osman Bey, Leblebüchisarı'na (Kabakluca/Koubouklia?) geldiğinde tekfur itaat etti. Onu yerinde bırakan Osman oğlunu yanına aldı. Oradan Lefke'ye (Leukai) vardı. Çadırılı ve Lefke tekfurları bağlılık bildirince onlara memleketleri bırakıldı ve Osman Gazi'nin yanında nöker oldular. Osman oradan Mekece'ye ulaştı, oranın tekfuru da itaat etti ve Akhisar'a (Metabole) Osman ile beraber geldi. Akhisar tekfuru adam toplayıp savaşa girdi, ancak yenilip kaçtı; hisarına giremeyince Karaçepüş (Katoikia) Hisarı'na çekildi. Osman Geyve'ye (Kabakia) gidip boş bulunduğu hisarı aldı. Ardından Tekfurpınarı'nı da ele geçirip bir aydan fazla bir zaman bu bölgede kaldı (Târih, s. 107).

Burada verilen toponimi ve güzergâh dikkate alınırca kaynaktaki bu rivayetin tamamıyla tarihî gerçeğe dayandığı anlaşılır. Osman, merkezi Karacahisar'dan hareket etmeden önce Mihal'i çağırılmış, İslâm'a davet etmişti. Lefke'ye kestirme yol Mihal'e ait bölgeden, Harmankaya (bugün Harmanköy) ve Gölpazarı üzerinden Sakarya vadisine inmektedir. Osman bu yolu izlemiş olmalıdır. Köse Mihal bu sebeple seferden önce Karacahisar'a çağırılmıştı. Osman'ın yolu üzerinde ilk fethi Leblebüchisarı'dır. Ondan sonra Lefke, Sakarya vadisinde İznik'e gelen ana yol üzerindedir. Lefke'den Mekece'ye kadar sarp Sakarya vadisi boyunca kuzeye dönülür ve Akhisar ovasına (bugün Pamukova, Eskihisar tepede) ulaşılır. Osman bu seferde Karaçepüş Kalesi'ni alamadı. Ertesi yıl oğlu Orhan'ı deneyimli kumandanlarla bu kale ve Karatigin (bugün Karadin) üzerine gönderdi.

Bapheus'tan sonra Osman Gazi'nin 1304 Sakarya seferinin İstanbul'da panik havası doğurduğu anlaşılmaktadır. Pachymeres hiçbir umudun kalmadığını saraya yakın bir adam olarak yana yakıla anlatır (Relations historiques, XI, 21, 650). İzmit açıklık ve susuzluk içinde son derece kötü durumdaydı. İznik şehri de etraftan çevrilmiş, dışarıyla ilişkisi kesilmiş, kıtlık içinde bulunuyordu. Bèlokômis

(Bilecik), Angélokômis (İnegöl), Anagourdy (?), Palatanéa (Bursa-İznik yolu üzerinde), Mèlangeia (Yenişehir) ve dolaylarının halkı kaçmış, memleket ıssızlaşmıştı. Kroulla ve Katoikia'nın durumu daha kötü idi (Kroulla yol kavşağı Gürle'dir; Katoikia, Karaçepüş'tür). Bu kalelerin Türkler'in eline geçmesiyle Bizans'tan İznik'e gelen yol kapanmıştır. 1304 seferinde Osman, Sakarya vadisinde Geyve, Mekece, Absu (Hypsus) ve Lefke'yi ele geçirmiş bulunuyordu. İznik'e erişmek için yalnız göl tarafından Kios/Cius (Gemlik) yolu açık kalmıştı.

Osman 1304'te seferde iken Çavdar (Çavdarlı) Tatarı, Karacahisar pazarını gelip yağmalamıştı. 705 yılında (24 Temmuz 1305'te başlar) Osman Gazi, Mihal ve öteki tecrübeli kumandanlarla Orhan'ı Karaçepüş ve Karatigin hisarlarını fethetmeye gönderdi (Âşıkpaşazâde, s. 108-110). Bu seferin amacı İznik'in bu yönden tecrit işini tamamlamaktı. Orhan, Karatigin'i aldığı zaman, "Benim garazım İzniktir" demişti (Neşri, I, 126). Osman ise Çavdar Tatarı'nın yeni bir saldırısı ihtimali yüzünden yahut yaşı ve hastalığı dolayısıyla Karacahisar'da kaldı. Orhan, Karaçepüş ve Absu hisarlarını fethetti. Arkasını emniyete almak amacıyla Karaçepüş'te Konuralp ve Absu'da Akça Koca'yı bıraktı. Karatigin'i de alıp tekfurunu idam etti. Dirâz Ali ve Karatigin havale hisarlarından İznik kuşatması çeyrek yüzyıl sürecektir. O zamana kadar Absafi-Bıçkı dağ kitlesini aşmak imkânsızdı, tek yol Sakarya vadisi idi. Bu vadide Akhisar, Geyve, Absu ve Karaçepüş kaleleri bu yolu Osmanlılar'a kapatmaktadır. 1305'te Orhan, Akhisar'ı harekât merkezi yaptı. Kalelerin düşmesi üzerine Osmanlılar, Sakarya'dan Beşköprü-Adapazarı düzlüğüne inmiş görünmektedir. Bu düzlüğün doğusunda Bizans'a ait Akyazı, batısında Sapanca'nın (Sophon) güney kıyılarından İzmit ve kuzeyde Adapazarı bölgeleri şimdi Osmanlı akınlarına açılmış bulunuyordu. Böylece Osman'ın 1304, Orhan'ın 1305 seferi İzmit ve İstanbul yolu üzerinde Osmanlı egemenliğini sağlamış ve İznik'e bu yönden bir yardım gelmesini önlemiştir. Bölgede yeni uçlarda Konuralp Akyazı tarafına, Akça Koca İzmit üzerine sürekli akınlara başladı. Konuralp Akyazı'da Tuzpazarı'nı aldı ve Bizans kuvvetleriyle Uzuncabel'de iki gün iki gece çetin bir savaştan sonra bütün bölgeyi ele geçirdi. Tuzpazarı'nı yeni uç merkezi yaptı. Akça Koca, Osman'ın yeğeni Aktimur'la batıda Kocaeli'ye akın düzenliyor, Konuralp doğuda Akyazı, Konurpa, Mudurnu ve Bolu'yu ele geçiriyordu. Sakarya üzerinde Karaçepüş ve Absu'da Gazi Abdurrahman yerleşti ve Akova'ya akına başladı. Âşıkpaşazâde ve Neşri'de kısaca kaydedilen bu gelişmelerin çoğu kuşkusuz 1305 seferinden sonraki yıllarda gerçekleşmiştir. Böylece 1305'te İznik'e gelen bütün yollar Osman Gazi'nin kontrolü altına geçmiştir.

Pachymeres'e göre 1305'te imparator, "stratopedark" unvanı verilen Sguros adlı birini "arbaletli askeri başında" Osman'a karşı gönderdi ve bir miktar para verdi; Sguros bu para ile mahallinde yerli bir kuvvet meydana getirecekti. Sguros Katoikia bölgesine geldi. Fakat 5000 kadar Osmanlı kuvveti belli etmeksizin gece kaleye gelen yolları ele geçirmişti. Pachymeres'te ve eski Osmanlı rivayetinde Orhan'ın taktiği üzerinde birbiriyle örtüşen ayrıntılar Osmanlı rivayetinin tamamıyla güvenilir niteliğini bir defa daha ortaya koyar. Orhan'ın taktiği hakkında ayrıntılar Karaçepüş Kalesi'nin Katoikia olduğunu kesinlikle kanıtlamaktadır. Pachymeres para ile tutulan askerden bir yarar gelmediğini, kaleye sığınmak için kaçan kadın ve çocukların kaleyi zaptetmiş olan Türkler'in eline düştüğünü, şehrin yakıldığını ekler. Bu noktada Bizanslı tarihçi çoğu zaman yaptığı gibi daha önceki olaylara geçer, Osman'ın Bèlokômis'i (Bilecik) aldığını, sadece Bursa'nın direndiğini hatırlatır. Osmanlı menâkıbnâmesine göre Bilecik 1299'da ele geçirilmiş ve Bursa, Dimbos savaşından sonra 1303'te abluka altına alınmıştır.

Osman, beyliği ailenin diğer üyeleriyle birlikte idare eder görünmektedir. Karacahisar subaşılığını kardeşi Gündüz'e vermişti. Önemli siyasî kararları amcası Dünder'a danışır. 1303'te Bursa hisarını abluka için yaptırdığı havale kulelerinden birini kardeşinin oğlu Aktimur'a verdi. Osman, oğlu Orhan'ı kendi sağlığında deneyimli kumandanlar Akça Koca, Konuralp, Köse Mihal ile seferlere gönderip onu beylik için hazırlıyordu. Hasta olan Osman son yıllarında beyliği fiilen oğlu Orhan'a bırakmıştı.

Osmanlı rivayeti erken bir tarihten, 1305'ten sonra Osman'ın herhangi bir faaliyetinden söz etmez. Bu rivayetlerde Osman Bey'in ayağında "nikris zahmeti" bulunduğu için işleri Orhan'a bıraktığından kendisinin yaşlanıp "mütekâid" olduğundan söz edilir (Âşıkpaşazâde, s. 112; Neşri, I, 136). Osman'ın ölüm tarihi Asporça Hatun ile Mekece vakfiyelerine göre belirlenebilir. Birincisinde Osman hayatta, ikincisinde vefat etmiş görünmektedir. Dolayısıyla Osman 724'te (1324) ölmüştür. Osmanlı rivayetine

göre vefatında hicrî yıl hesabıyla altmış dokuz yaşındaydı ve yirmi yedi yıl hükümdarlık yapmıştı. Bu kayda göre doğumu 1257 olmalıdır. Osmanlı rivayetine göre vefatında Orhan Bey Bursa'yı kuşatmakla meşguldü. Osman'ı vasiyeti gereği hisarda Tophane'de "Manastırda kubbenin altında" defnettiler. Gümüşlükubbe denilen manastır (bir tasviri için bk. Texier, s. 130) 1271 (1855) depreminde yıkılınca 1280'de (1863) şimdiki sade türbe Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılmıştır. Osman'ın Orhan'a vasiyeti olarak daima şeriat hükümlerine riayet, emrindekileri gözetme ve ihsanda bulunma maddeleri zikredilir. 1324 tarihli Mekece vakfiyesinde şahitler kısmında Osman'ın Orhan dışında Çoban, Melik, Hamid, Pazarlı adlı oğulları ve Fatma Melek adlı kızı yer alır. Şahitler arasında Ömer Bey kızı Mal Hatun'un adı geçer. Kroniklerde Mal Hatun hanımı ve Şeyh Edebâli'nin kızı olarak kayıtlıdır. Ayrıca bir başka oğlu olarak Alâeddin Ali'nin adı zikredilir. Orhan, 1305'ten beri seferlerde kumandan olarak ordunun başında olduğundan babasının ölümünde olaysız beylik tahtına oturmuştur.

Osman dönemine ait en önemli belge Asporça vakfiyesidir ve 723 Ramazan ayı başlarında (Eylül 1323 başları) düzenlenmiştir. Belgede, Osman Gazi b. Ertuğrul oğlu Orhan'ın eşi Asporça Hatun kendi huzurunda Alâeddin Paşa'yı vakıfları için vekil tayin etmiştir. Asporça Hatun'a Osman tarafından hibe edilen beylik köyler Narlı ve Kıyaklı (Kapaklı?) vakfedilmiştir. Kendisinden sonra iki oğlu Şerefullah ile İbrâhim Bey ve onların neslinden gelecek hâsıllattan haklarını vakıf şartlarına göre alacaklardır. Asporça Hatun tevliyeti büyük oğlu İbrâhim Bey'e vermiştir. Bunun dışında Sultanönü livâsı tahrir defterlerinde Osman dönemine inen atıflar mevcuttur. Öte yandan Osmanlı tarihinin ilk dönemini nakleden Âşıkpaşazâde'nin Tevârîh-i Âl-i Osmân'ının ana kaynağı Orhan'ın imamı İshak Fakih oğlu Yahşi Fakih'in yazdığı, bugüne ulaşmayan bir vekâyî'nâmedir. Yahşi Fakih'in Osman ve Orhan dönemlerine ait rivayetleri İshak Fakih'ten yani çağdaş bir râviden gelir. Bu rivayetin doğru tarihî bilgiler içerdiği yer adlarının kontrolü, toponimik-topografik araştırmalar sonunda ortaya çıkmıştır. Âşıkpaşazâde'den başlayarak Neşrî, Rûhî Çelebi (veya ona atfedilen Oxford anonimi), anonimler, Oruç b. Âdil'in Tevârîh-i Âl-i Osmân'ı ve Ahmedî'nin gazavât tarzında manzum Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân'ında Yahşi Fakih'in eserinin kullanıldığı açıktır. XV. yüzyılda yazılan derleme tarihler, Yahşi Fakih'i ihtisar eden Âşıkpaşazâde'den veya onun bugüne ulaşmamış nüshalarından aktarmaktadır. Âşıkpaşazâde'nin Yahşi Fakih menâkıbnâmesini ihtisar ederken atlamalar yaptığı anlaşılmaktadır. Onun eksik bıraktıkları (meselâ Bapheus savaşı, İznik ablukası, 1329 Pelekanon savaşı) Anonim Tevârîh-i Âl-i Osmân'da ve kısmen İdrîs-i Bitlisî, İbn Kemal gibi sonraki klasik kompilasyonlarda dikkate alınmıştır. Hoca Sâdeddin'in Tâcü't-tevârîh'i, esas itibarıyla İdrîs'in Heşt Bihişt'inin Türkçe inşâ diliyle bir özetinden ibarettir. Çok defa Sâdeddin'in İtalyanca Bratutti çevirisini kullanan Batlı tarihçiler (J. von Hammer, J. W. Zinkeisen, N. Jorga) İdrîs'i kullanmamışlardır. Bazıları Leunclavius çevirilerinden yararlanırlar. Bunlar bu ilk dönem üzerinde ağır yanlışlara düştüklerinden ihtiyatla kullanılmalıdır. Osmanlı tarihinin Türkçe kaynakları konusunda yapılacak ilk iş Âşıkpaşazâde, Neşrî ve anonimlerden hareketle olabildiğince Yahşi Fakih menâkıbnâmesinin aslını ortaya çıkarmaktır. Bunun için de ilkin bu kaynakların metin tenkidi metoduyla doğru tesbiti gerekir. Âşıkpaşazâde'nin Atsız tarafından yayımlanan metni (İstanbul 1949) pek çok yanlış içerir. Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç'ın günümüz Türkçe'siyle neşrettikleri Âşıkpaşazâde: Osmanoğullarının Tarihi (İstanbul 2003) ilmî maksatla kullanılamaz. Günümüzde bu tarihî metinleri içerdikleri destanî-folklorik malzemeye bakarak toptan masal-efsane saymak ve ilk dönem tarihinin "kara boşluk"tan ibaret olduğunu iddia etmek (C. İmber, The Ottoman Empire: 1300-1481, İstanbul 1990) için kolayına gitmektir. Kuşkusuz Osman Bey dönemi üzerinde eldeki Tevârîh-i Âl-i Osmân çok noksandır. Ancak Osman dönemine ait çağdaş Bizans tarihçisi G. Pachymeres önemli ayrıntılar sağlar.

BİBLİYOGRAFYA

BA, MAD, nr. 16016, s. 13-17; nr. 18333; BA, TD, nr. 438; BA, KK, nr. 3358; Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri (haz. Ö. Lütfi Barkan – Enver Meriçli), Ankara 1988, s. 283; İbn Bîbî, el-Evâmirü'l-Alâiyye: Selçukname (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, II, 124-129, 243 vd.; G. Pachymeres, Relations historiques (nşr. A. Failler, trc. V. Laurent), Paris 1999, IV, 25, 358-368; XI, 21, 650; Aksarâyî, Müsâmeretü'l-ahbâr (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 238-244; Âşık Paşa, Garibnâme (haz. Kemal Yavuz), İstanbul 2000, II/2, s. 549-579; Ahmed Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri (trc. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1989, II, 234 vd., 342-345; Yazıcızâde Ali, Târîh-i Âl-i Selçuk, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1391, vr. 431^a, 444^a; İbn Battûta, Seyahatnâme (trc. A. Sait Aykut), İstanbul 2004, I, 430-435; N. Gregoras, Rhomäische Geschichte (trc. J. L. van Diäten), Stuttgart 1973, I. Register: Türken; Ahmedî, Dâstân ve

Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân (haz. Çiftçioğlu N. Atsız, Osmanlı Tarihleri I içinde), İstanbul 1949, s. 6-9; Şükrullah, Behcetü't-tevârîh (trc. Çiftçioğlu N. Atsız, a.e. içinde), s. 51-53; Âşıkpaşazâde, Târih (Atsız), s. 91-116; Oruç b. Âdil, Tevârîh Âl-i Osmân, s. 4-14; Neşrî, Cihannümâ (Unat), I, 60-147; Fatih Devri Kaynaklarından Düsturnâme-i Enverî: Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466) (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2003, s. 10-23; İbn Kemal, Tevârîh-i Âl-i Osmân, I, 1-204; Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 3-15; Rûhî Târîhi (TTK Belgeler, XIV/18 [1992] içinde, tıpkıbasımı ile birlikte, nşr. Halil Erdoğan Cengiz - Yaşar Yücel), s. 359-383; Hoca Sâdeddin, Tâcü't-tevârîh, İstanbul 1279, I, 12-30; Şikârî, Karamanoğulları Tarihi, tür.yer.; Hammer, GOR, I, 71-86; Ch. Texier, Asie Mineure, Paris 1862, s. 130; P. Wittek, The Rise of the Ottoman Empire, London 1938, tür.yer.; a.mlf., "The Taking of Aydos Castle: A Ghazi Legend and its Transformation", Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb (ed. G. Makdisi), Leiden 1965, s. 662-672; a.mlf., "Der Stammbaum der Osmanen", Isl., XIV (1925), s. 94-100; a.mlf., "Deux chapîtres de l'histoire des turcs de Roum", Byzantion, II, Bruxelles 1936, s. 285-319; Ahmet Temir, Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi, Ankara 1959, s. 97, 202; İbrahim Hakkı Konyalı, Söğüt'de Ertuğrul Gâzi Türbesi ve İhtifali, İstanbul 1959; Osmanlı Tarihine Ait Takvimler (nşr. Atsız), İstanbul 1961, s. 25, 67-68, 101; Cl. Cahen, "The Mongols and The Near East", A History of the Crusades (ed. R. Lee Wolff - H. W. Hazard), Philadelphia 1962, II, 715-734; a.mlf., "La Question d'histoire de la province de Kastamonu au XIIIe siècle", Turcobyzantin et Oriens Christians, London 1974, s. 146-158; V. L. Ménage, "The Beginnings of Ottoman Historiography", Historians of the Middle East (ed. B. Lewis - P. M. Holt), London 1962, s. 168-179; a.mlf., "The Menaqib of Yakhshi Faqih", BSOAS, XXVI (1963), s. 50-54; I. Beldiceanu-Steinherr, Recherches sur les actes de règnes des sultans Osman, Orkhan et Murad I, Monachii 1967, tür.yer.; a.mlf., "La conquête de la Bithynie maritime: étape décisive dans la fondation de l'état ottoman", Byzans als Raum (ed. K. Belke v.dğr.), Wien 2000, s. 21-36; S. Vryonis, The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor, London 1971; a.mlf., "The Byzantine Legacy and Ottoman Forms", Dumbarton Oaks Papers, sy. 23-24, Washington 1969-70, s. 253-308; a.mlf., "Nomadization and Islamization in Asia Minor", a.e., sy. 29 (1975), s. 41-71; M. Fuad Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu (nşr. Adnan Erzi), Ankara 1972, tür.yer.; a.mlf., "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri", TTK Belleten, VII/27 (1943), s. 284-301; J. E. Woods, The Aqquyunlu: Clan, Confederation, Empire, Minneapolis-Chicago 1976, s. 173-183; İbrahim Artuk, "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Gâzî'ye Ait Sikke", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi: 1071-1920, Social and Economic History of Turkey, 1071-1920 (ed. Osman Okyar – Halil İnalçık), Ankara 1980, s. 27-33; Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları, İstanbul 1980, tür.yer.; a.mlf., "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayılar", TTK Belleten, XII/47 (1948), s. 575-615; a.mlf., "Osmanlı Devletinin Kuruluşu ile İlgili Meseleler Üzerinde Araştırmalar", Türk Dünyası Tarih Dergisi, V/51, İstanbul 1991, s. 3-9; R. P. Lindner, Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia, Bloomington 1983, s. 1-51; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, İstanbul 1984, s. 509, 613-614, 648, 653-657; E. Werner, Die Geburt einer Grossmacht-Die Osmanen (1300-1481), Weimar 1985, tür.yer.; K. Hopwood, "Türkmen, Bandits and Nomads: Problems and Perceptions", Proceedings of CIEPO Sixth Symposium (ed. J. L. Bacqué-Grammont – E. van Donzel), İstanbul 1987, s. 23-30; a.mlf., "Nomads or Bandits", Byzantinische Forschungen, XVI, Amsterdam 1991, s. 179-194; Yaşar Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar: Çoban-oğulları Beyliği, Candar-oğulları Beyliği, Ankara 1991, I, 183-203; J. S. Langdon, Byzantium's Last Imperial Offensive in Asia Minor, New Rochelle 1992, tür.yer.; Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler, Ankara 1992, tür.yer.; Halime Doğru, XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, İstanbul 1992, tür.yer.; a.mlf., "Karahisar Kalesi ve Osmanlı Devletinin Kuruluşunda Önemi", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, I/1, Eskişehir 2001, s. 105-127; The Ottoman Emirate, 1300-1389 (ed. E. Zachariadou), Rethymnon 1993, tür.yer.; Cemal Kafadar, Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State, Berkeley 1995, tür.yer.; C. Imber, "Ideals and Legitimation in Early Ottoman History", Suleyman the Magnificent and His Age (ed. C. Woodhead – Metin Kunt), London 1995, s. 138-153; a.mlf., "What does Ghazi Actually Mean?", The Balance of Truth, Essays in Honour of Professor Geoffrey Lewis (ed. Çiğdem Balım – Harding-Cimber), İstanbul 2000, s. 165-178; a.mlf., "The Ottoman Dynastic Myth", Turcica, XIX, Paris 1987, s. 7-27; a.mlf., "Othmân I", EI² (İng.), VIII, 180-182; Halil İnalçık, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", Osmanlı Beyliği: 1300-1380 (trc. Gül Çağalı Güven v.dğr.), İstanbul 1997, s. 78-100; a.mlf., "Karacahisar ve Karacaşehir Üzerinde Bir Belge (MAD 18333, Sultanönü Evkaf Defteri)", Osmangazi Sempozyumu, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 1998; a.mlf., "İznik için Osman

Gazi ve Bizans Mücadelesi”, Tarih Boyunca İznik (haz. Işıl Akbaygil v.dğr.), İstanbul 2004, s. 59-85; a.mlf., “Ottoman Methods of Conquest”, St.I, II (1954), s. 103-129; a.mlf., “The Question of the Emergence of the Ottoman State”, IJTS, II (1980), s. 71-79; C. Heywood, “The Frontier in Ottoman History, Old Ideas and the New Myths”, Frontiers in Question: Euro-Asian Boderlands, 700-1700 (ed. D. Power - N. Standen), New York 1999, s. 228-250; a.mlf., “Between Historical Myth and ‘Mythohistory’: The Limits of Ottoman History”, Byzantine and Modern Greek Studies, XII, Oxford 1988, s. 315-345; D. M. Nicol, Bizans’ın Son Yüzyılları: 1261-1453 (trc. Bilge Umar), İstanbul 1999, s. 135-153; Raif Kaplanođlu, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu, İstanbul 2000, tür.yer.; a.mlf., Bursa Ansiklopedisi, Bursa 2001, I, tür.yer.; Feridun M. Emecen, İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası, İstanbul 2001, s. 1-23; La Bithynie au moyen âge (ed. B. Geyer – J. Lefort), Paris 2003, tür.yer.; H. W. Lowry, The Nature of the Early Ottoman State, Albany 2003, tür.yer.; E. A. Zachariadou, “İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler”, Söğütten İstanbul’a: Osmanlı Devletinin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar (haz. Oktay Özel - Mehmet Öz), Ankara 2005, s. 341-396; a.mlf., “Pachymeres on the ‘Amourioi’ of Kastamonu”, Byzantine and Modern Greek Studies, III, Oxford 1977, s. 57-70; a.mlf., “Observations on Some Turcica of Pachymeres”, REB, XXXVI (1978), s. 261-267; The Ottoman Empire: Myths, Realities and Black Holes (ed. E. Kermeli – Oktay Özel), İstanbul 2006, tür.yer.; Fr. Giese, “Das Problem der Entstehung des Osmanischen Reiches”, Zeitschrift für Semitistik und Verwandte Gebiete, II, Leipzig 1923, s. 246-271; Hüseyin Hüsameddin, “Orhan Bey’in Vakfiyesi”, TTEM, XVI/94 (1926), s. 284-301; J. H. Kramers, “Wer war Osman?”, AO, VI (1928), s. 242-254; Fr. Taeschner, “Beiträge zur Geschichte der Achis in Anatolien (14.-15. Jhdt) auf Grund neuer Quellen”, Islamica, IV, Leipzig 1929, s. 1-47; a.mlf., “Beiträge zur frühosmanischen Epigrafik und Archäologie”, Isl., XX (1932), s. 109-186; XXII (1935), s. 69-73; A. Zeki Velidi Togan, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadî Vaziyeti”, THİTM, I (1931), s. 1-42; İhsan Uludağ, “Osman Gaziye Dair Mühim Bir Vesika: Aspırça Hatun’un Vakfiyesi”, Uludağ, sy. 26, Bursa 1940, s. 61-68; İ. Hakkı Uzunçarşılı, “Gazi Orhan Bey Vakfiyesi, 724 Rebîülevvel / 1324 Mart”, TTK Belleten, V (1941), s. 277-288; a.mlf., “Gazi Orhan Bey’in Hükümdar Olduğu Tarih ve İlk Sikkesi”, a.e., IX (1945), s. 207-211; Adnan Erzi, “Osmanlı Devletinin Kurucusunun İsmi Meselesi”, TM, VII-VIII (1940-42), s. 323-326; Şevkiye İnalçık, “İbn Hacer’de Osmanlılara Dair Haberler”, DTCFD, VI (1948), s. 189-195; E. Francès, “La féodalité byzantine et la conquête Turque”, SAO, IV (1962), s. 69-90; H. Glykatzi-Ahrweiler, “L’Histoire et la géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques, 1081-1317”, Travaux et Mémoires, I, Paris 1965, s. 1-204; D. Jacoby, “Catalans, Turcs et Venitiens en Roumanie (1305-1332)”, Studi Medievali, XV/1, Torino 1974, s. 217-261; C. Foss, “The Defenses of Asia Minor against the Turks”, Greek Orthodox Theological Review, XXVII, Brookline 1982, s. 145-205; a.mlf., “Byzantine Malagina and the Lower Sangarius”, Anatolian Studies, XI, Ankara 1990, s. 161-184; R. C. Jennings, “Some Thoughts on the Gazi-Thesis”, WZKM, sy. 76 (1986), s. 151-161; Şinasi Tekin, “XIV üncü Yüzyıla Ait Bir İlm-i Hâl: Risâletü’l-İslâm”, a.e., sy. 76 (1986), s. 279-292; a.mlf., “XIV. Yüzyılda Yazılmış Gazilik Tarikası, ‘Gaziliğın Yolları’ Adlı Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Gazâ/Cihâd Kavramları Hakkında”, JTS, XIII (1989), s. 139-204; L. Darling, “Contested Territory: Ottoman Holy War in Comparative Context”, St.I, XCI (2000), s. 133-169; a.mlf., “Persianate Sources on Anatolia and the Early History of the Ottomans”, Studies on Persianate Societies, II, Tihiran 2004, s. 126-144; M. Tayyib Gökbilgin, “Osman”, İA, IX, 431-443.

Bu madde ilk olarak 2007 senesinde İstanbul’da basılan TDV İslâm Ansiklopedisi’nin 33. cildinde, 443-453 numaralı sayfalarda yer almıştır. Bu madde en son 18.01.2020 tarihinde güncellenmiştir.